

Fenomén nacionalismu a mondializace kultury [1992]

01

Národy jsou skutečností, nikoliv fikcí. Ale to vůbec neznamená, že jsou „od přírody“ to nám jen sugeruje slovo „národ“, latinsky *natio*. Budeme si tedy dobře vědomi toho, že nikdo nemá svou národnost od narození, nýbrž že to je záležitost společenská, tedy nepřirodní, a zejména tedy věc učení a poučení, výchovy a vzdělání. Zároveň však platí, že člověk si nevybírá, do jaké kultury a do jaké společnosti se narodí. V tom smyslu lze říci, že žádný člověk se sice nerodí vybaven svou národností resp. příslušností k určitému národu, ale že se do určitého národa, tj. do určité národní společnosti rodí. Musíme však zase pamatovat, že národní společnost není dána přírodou, ale především kulturou. Zejména v Evropě se přírodní, tj. genetické, biologické a pod. odlišnosti velice setřely a ještě dále se stírají, zatímco nápadné zůstávají rozdíly mezi tzv. lidskými plemy či rasami. Zejména v evropských podmínkách však dochází k rozostření rasových rozdílů a v budoucnosti musíme počítat s tím, že biologické rozdíly mezi lidmi budou hrát stále menší a okrajovější úlohu. To však vůbec neplatí pro odlišnosti národních kultur.

02

Ačkoliv národy nejsou fikcí, ustavily se díky fikcím a na základě fikcí. O národech v dnešním pojetí nemůžeme mluvit před vznikem nacionálních ideologií. U nás (a vůbec ve střední Evropě) je chápání národa hluboce ovlivněno především německou ideologií Herderovou. Celé naše tzv. národní obrození je nesené herderovstvím. Ani Masaryk se ještě nebyl s to od Herdera docela odpoutat, přestože jej viděl značně kriticky. Obecné povědomí je u nás stále ještě hluboce ovlivněno Herderem, ovšem aniž by si toho lidé byli vědomi. Právě naopak se toto zvláštní, divné pojetí národa považuje za samozřejmé, a to bez jakékoliv nejen kritické, ale vůbec historicky poučené distance. Nacionální resp. nacionalistická fikce spočívá na mylné reinterpetaci „přírody“, která na sebe bere funkce Prozřetelnosti resp. Boha. Národy jsou od přírody, tj. od Boha a mají tedy své zvláštní místo, smysl a poslání. Jednou závažnou složkou tohoto poslání je vytvořit národní stát. Herder vytýká západnímu typu států, že jejich původ je nepřirozený, protože jsou založeny na moci a na násilí.

03

I když nacionalismus představuje ideologii s některým mnohem staršími kořeny, můžeme o něm jako o skutečnosti mluvit teprve od druhé poloviny, event. od konce XVIII. století. Jeho vznik je úzce svázan s industrializací a zejména s jedním jejím povážlivým důsledkem, totiž s vykořeněností širokých mas vznikajícího proletariátu a s potřebou nové vládnoucí vrstvy, mít k dispozici vhodnou ideologii, která by na jedné straně překlenula nutné společenské rozpory a na druhé straně dovolila vytvořit klima jakéhosi sourozenství bohatých i chudých: všichni jsme jedna rodina, jeden národ. Tomu jde zase vstříc potřeba identifikace s něčím či někým.

04

Nacionalismus je velmi zvláštní ideologie, již člověk jí postižený předstírá sám sobě i jiným, že se identifikuje s něčím, co je dáno od přírody, a zastírá zároveň sám sobě i jiným, že to je umělý výtvar, založený právě na oné ideologii. Po vzoru „špióna v božích službách“, totiž Sorena Kierkagaarda, tedy civilněji řečeno odhalovatele toho, „jak to s námi doopravdu je“, nechci nic víc a nic jiného než vyjasnit právě uvedenou okolnost a vzít ji vážně, i když už je vyjasněná a přestává být ideologií. Má otázka pak zní: je možné být nacionalistou a vědět, že ten národ, s nímž se identifikuji, je mým resp. naším společným výtvozem? Že není ničím daným, ale že je pro nás pro všechny úkolem? Že se tedy nesmíme s tímto národem jen ztotožňovat, ale že jej musíme spolukonstituovat, tj. podílet se aktivně na jeho životě a tedy i proměnách? Hlúásit se k nějakému národu znamená tedy závazek, že učiníme ze své strany všechno pro to, aby to byl národ vynikající, mezi nejlepší z ostatních se řadící, ale také pro ostatní národy vysoce zajímavý a atraktivní, pionýrský v tom nejlepší smyslu, tj. klesťící cesty k novým metám tam, kde ostatní se ještě neorientovali a nevědí si momentálně rady.

05

Pak ovšem už zůstává jen jediná otázka: proč zdůrazňovat národ a národnost, když jde o cestu, schůdnou i pro jiné, ano pro všechny? To měl právě na mysli Masaryk, když prohlašoval, že česká otázka je otázka světová, anebo to není žádná otázka vůbec. Spolukonstituovat vlastní národ znamená nutně přemýšlet a hovořit, diskutovat o národním programu. A tento program má a musí být přijatelný i pro další národy, vpsledu pro kterýkoliv národ. Čím se od sebe jednotlivé národy liší

tak, že prostě pomalu nebo rychle nesplynou? Jistě ne rasou, neboť též rasa se dělí do mnohých a různých národů. Kultura není ničím národním, protože tu mohou jiné národy přebírat. Zbývá jedině jazyk. V dějinách můžeme sledovat jak vzepětí jazyka k nejvyšším vrcholům, tak naopak úpadek jazyků, rozdělení jednoho jazyka v mnohé (např. latiny v románské jazyky), ale také splynutí dvou nebo více jazyků (angličtina je takovou jazykovou směsí až konfuzí, aniž by to bránilo zrodu největších básní horší to je s filosofií). Pro nás filosofy je ovšem nejzajímavější a tak nejsvůdnější jazyka, který dovoluje sestupovat ke kořenům a nacházet tam cenné poklady. Takový jazyk není mnoho, ale jedním z nich je čeština. Kvůli tomu však nemusíme ustavovat národ, staší nám dostatečně velká skupina lidí, dobře „ovládajících“ takový skvělý jazyk, nebo snad přesněji a lépe: schopných dobře o takový mimořádný jazyk pečovat.

06

Globalizace je technicko sociální fakt, ale nikoliv fakt kulturní, a už vůbec ne kulturní a duchovní program. Tak jako dítě se může stát člověkem osobitým, jedinečným, ne-sériovým jen tenkrát, když má kolem sebe osobité a jedinečné lidi, vůči nimž se může stát čímsi odlišným a které tedy v žádném smyslu nemusí jen napodobovat a o takového ne-sériového, ne-masového, nikoliv znivelizovaného člověka musí každá společnost stát tak nebo alespoň velmi podobně se to má s národy. Jen ve vztahu k jedinečným a osobitým národům, tj. národním programům, může mladý národ vyrůst v něco či někoho, který má váhu a cenu nejen pro sebe, ale také pro ty druhé. Jedinečnost je přece vždy jen něčím relativním, zejména však přechodným, dočasným je-li něco opravdu cenné a žádané, každý se to pokusí napodobit nebo sám toho dosáhnout (což je mnohem lepší). A tak chce-li nějaký národ být zajímavý a atraktivní stále, musí se hýbat, a to jest kulturně, myšlenkově, duchovně hýbat, musí sám sebe překonávat, nevracet se jenom ke své minulosti, ale jenom navazovat na to nejlepší z ní a od ostatního se odvracet, pokud to nemůže sloužit čemusi novému, vyššímu a lepšímu. Tak jako věda nebo filosofie nebo umění musí jít stále kupředu a nevracet se jenom ke klasikům ovšem nezapomínat na ně a měřit na nich hodnotu vlastní, aktuální tvorby tak musí také každá národní či spíše jen jazyková společnost usilovat o hledání a nalézání nových cest a ne o pouhé udržování a oprašování toho, co bylo.

07

Globalizace tedy vůbec nemusí být viděna jako nebezpečí pro národy a vůbec pro všeho druhu kulturní, myšlenková a duchovní společenství, nýbrž právě naopak jako obrovská příležitost pro to, aby se všechno pro lidstvo závažné a důležité zachovalo tím, že se bude moci a muset měřit se vším ostatním. Smysl národů a národních společností není nějakou jejich vnitřní záležitostí, ale je buď univerzální anebo to žádný opravdový smysl není, je to „smysl“ jen přestíraný. Bránit se globalizaci by znamenalo jen orientace na Kunvaldy a na ghetta. Ale protože globalizace může být mnohdy spojena s tendencemi nivelizačními a veškeré jedinečnosti nebezpečnými, je třeba myšlenkově uchopit a pojmově vymezit příčiny tohoto nebezpečí. Ty příčiny jsou spojeny s masovostí, která jednak vychází vstříc průměru a podprůměru (a tím ohrožuje nadprůměrnost, novátorství, odvážné experimentování), a na druhé straně buď vůbec likviduje elity nebo je ani nenechá vyrůstat, anebo tam kde je nutně potřebuje je bezohledně tlačí určitým směrem, který je obvykle pro společnost jako celek fatální. Nikoliv tedy globalizace, ale zmasovění ohrožuje osobité společnosti a tedy i národní společnosti. Podprůměrná národní televize v národním jazyku je proto větším nebezpečím pro život národa než vynikající programy v cizích jazycích. Nezáleží totiž na tom, aby přežily národy, ale aby přežilo to nejlepší z jejich kultury.